

«ІДЕОЛОГІЧНО ШКІДЛИВІ, ВОРОЖІ І РЕКОМЕНДУЮТЬСЯ ДО ЗНЯТТЯ»: ПОЛІТИЧНИЙ ПЕРЕГЛЯД КНИГ ЛЬВІВСЬКОЇ ФІЛІЇ БІБЛІОТЕКИ АН УРСР У 1941 р.

Леся Кусий

науковий співробітник групи досліджень історичних колекцій відділу рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника, канд. наук із соціальних комунікацій

Висвітлено методи здійснення політико-ідеологічного контролю фондів Львівської філії Бібліотеки АН УРСР у 1941 р.

Ключові слова: *політична цензура, ідеологічний контроль, відділ спецфондів Львівської філії бібліотеки АН УРСР, Бібліотека Наукового товариства імені Шевченка у Львові, вилучення і втрати фондів.*

The article tells about methods of political and ideological control of funds Lviv Department of the Library of Academy of Sciences of Ukrainian SSR in 1941.

Keywords: *Library of Scientific society by Shevchenko in Lviv, funds of the V. Stefanyk Lviv national scientific library of Ukraine, political and ideological control.*

Освещены методы осуществления политико-идеологического контроля фондов Львовского филиала Библиотеки АН УССР в 1941 г.

Ключевые слова: *Политическая цензура, отдел спецфондов Львовского филиала библиотеки АН УССР, Библиотека Научного общества имени Шевченко во Львове, изъятия и потери фондов.*

У жовтні 1939 р. «визволена Червоною армією з-під гніту іноземних поневолювачів», а фактично, анексована Радянським Союзом, Західна Україна увійшла до складу УРСР. Невдовзі, коли у Львові замість військової встановилася цивільна влада, почали активно формуватися органи, притаманні тоталітарному радянському режимові. Так, у листопаді-грудні 1939 р. було створено управління НКВС у Львівській області* — карально-репресивну структуру

© Кусий Л., 2016

* Начальником Управління НКВС у Львівській обл. був призначений капітан міліції **М. О. Дятлов** — росіянин, із закінченою (1939 р.) середньою освітою (вечірня школа робітничої молоді в Дніпропетровську); в органах правопорядку працював від 1923 р. (тривалий час служив ст. міліціонером в м. Коломна Московської обл.). Управління НКВС у Львівській обл. містилося у приміщенні колишньої польської в'язниці на вул. Лонцького (тепер вул. С. Бандери, 1).

для жорстокої боротьби з ворогами радянської влади, національно-визвольних та політичних рухів. Тоді ж постало у Львові Управління по охороні військових і державних таємниць у пресі при виконкомі Львівської обласної ради депутатів трудящих (далі — облліт)* — цензурне відомство, яке здійснювало партійно-державний та політико-ідеологічний контроль над виданням, розповсюдженням та використанням літератури. Вони завжди діяли пліч-о-пліч.

2 січня 1940 р. рішенням Ради Народних Комісарів УРСР на базі існуючих у Львові бібліотек Наукового товариства імені Шевченка (далі — БНТШ), Руського Народного Інституту «Народний Дім», Національного закладу ім. Оссолінських у Львові (Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Ossolineum, Оссолінеум), фундації Віктора Баворовського (Baworowianum, Баворовіанум), книгозбірні «Студіону» та Бібліотеки єврейської віросповідної громади було створено Львівську філію Бібліотеки Академії наук УРСР (далі — ЛфБАН). Водночас із створенням бібліотечної філії з фондів установи, передусім колишньої БНТШ, яка увійшла до її складу у структурі українського сектора — як відділ української літератури (згодом — української літератури і мови), облліт почав вилучати опортуністичну літературу, а саме твори більшовицьких партійних діячів, знищених Сталіним: Бухаріна, Зінов'єва, Каменєва, Пятакова, Троцького та ін., які входили в таємні індекси заборонених видань головного цензурного відомства країни — Головліту СРСР. Їх було передано на зберігання до спеціального приміщення — відділу спецфондів ЛфБАН, створеного у травні 1940 р. з метою вилучення з діючих та концентраційних фондів бібліотеки української та іншомовної літератури, «ідеологічно ворожої» для радянської влади. Його очолив член ВКП(б), літературознавець Наухим Йосипович Зехцер, скерований з Бібліотеки АН УРСР (далі — БАН) [5, арк. 67; 6, арк. 129].

* Начальником Львівського облліту на той час був **П. А. Кущинський** — українець, член ВКП(б), із закінченою середньою освітою та дворічним курсом відділення Промислової академії у Дніпропетровську; в органах цензури працював від 1934 р. [9, арк. 9]. Облліт містився у приміщенні колишньої Каси Хворих (заклад страхової медицини) на вул. Браєрівській (тепер вул. Б. Лепкого, 8).

Перші кілька місяців 1940 р. установа проіснувала відносно спокійно. Як згадував у своєму історичному нарисі [4] колишній директор БНТШ, а тоді один із заступників директора ЛфБАН Володимир Дорошенко*, ніяких заборонених індексів на західноукраїнські книжкові та періодичні видання ще не існувало, тому усі вони були доступними для читачів, крім «явно ворожих большевизмові». Кожен завідувач під свою особисту відповідальність вирішував, що можна видавати у читальний зал чи випозичати додому. Однак такий лібералізм тривав не довго. На початку весни 1940 р. сховища колишньої БНТШ проінспектував начальник Львівського облліту Петро Кущинський. Він навмання сягнув рукою на полицю і витяг звідти книгу Мохаммеда Ессад Бея (справжнє прізвище Нусенбаум Лев Абрамович) «Змова проти світу: Г.П.У.» (Львів, 1936), яка вперше з'явилась 1932 р. німецькою мовою у Берліні у видавництві Е. Ц. Еттгофена й набула значної популярності. Львівська видавнича кооператива «Хортиця», заснована і керована членами Товариства допомоги емігрантам з України, придбала собі виключне право на українське видання цієї праці [1]. «Як то, товаришу Дорошенко, ви й досі тримаєте в бібліотеці такі обурливі речі?», — осудливо потрясаючи книгою, спитав П. Кущинський у В. Дорошенка, і конфіскував її [4, с. 33]. Забане до облліту видання, найвірогідніше, було знищене, оскільки у фондах спецвідділу бібліотеки не збереглося.

Після цього випадку вже в травні 1940 р. фонди відділу української літератури і мови потрапили під перегляд бригади працівників спецвідділу та представників облліту (всього 5 осіб). За літні місяці було перевірено неопрацьовані дублети (близько 23 500 од.),

* **Дорошенко Володимир Вікторович** (1879–1963) — український бібліограф, бібліолог, бібліотекознавець, літературознавець, журналіст, громадський діяч, дійсний член НТШ. Від 1909 р. працював у Бібліотеці НТШ., очолював Бібліографічне бюро при НТШ. У 1913–1939 рр. — Голова Бібліографічної комісії НТШ, у 1937–1939 рр. — директор Бібліотеки НТШ. Упродовж 1940–1941 рр. працював заступником директора Львівської філії Бібліотеки АН УРСР. У роки війни одночасно керував III відділом Державної бібліотеки у Львові та колишньою Бібліотекою НТШ, яка перебувала в його складі. З квітня 1944 р. — в еміграції.

з яких відібрано і скеровано на цензуру до облліту «підозрілі з большевицького погляду речі», тобто видання, які вийшли друком поза межами СРСР і не були відображені в індексах.

Восени 1940 р. ця ж бригада розпочала чистку діючих книго-сховищ цього відділу. Щоденні звіти його працівників за жовтень-листопад 1940 р. [10] дають змогу поіменно виявити співробітників (С. Гуменний, С. Дорош, А. Кобринська, В. Левинський, Л. Савчак, В. Чекановський), які були задіяні у процесі вилучення книжок до спецфонду, облліту, складання списків літератури, «рекомендованої до зняття», вилучення карток на літературу за літівськими списками.

Приблизно наприкінці 1940 р. до Львова з візитом прибув начальник Головліту УРСР А. Ільїн, який, за словами В. Дорошенка, був «високою рибою з НКВД». У супроводі П. Кущинського він оглянув сховища колишньої БНТШ і «з особливою чисто звірячою зненавистю» зверхньо промовив: «Весь этот националистический мусор надо немедленно уничтожить!», на що керівник львівського облліту улесливо підтакнув [4, с. 35].

Для виконання поставленого Ільїним завдання та налагодження роботи відділу спецфондів у січні 1941 р. із БАН на два місяці була відряджена й оформлена на договірних умовах Портон Роза Борисівна. За цей час роботу закінчено не було, і дирекція ЛфБАН попросила дозволу продовжити їй відрядження ще на квітень 1941 р. [7, арк. 291, 293]. Бригада Р. Портон складалася виключно з євреїв, за винятком українки Марії Казимирівни Олексюк, вчительки початкової школи родом з Волинської обл. Вона була дружиною відомого у Львові пролетарського письменника Степана Тудора (справжнє прізвище Олексюк) і відзначалася «великою чисто-особистою ворожістю до «буржуазно-націоналістичної» літератури» [4, с. 35]. Саме вона як працівник спецвідділу цензурувала «ідеологічно-шкідливі» та «підозрілі» видання, вилучені поза літівськими списками.

«Методику» проведення таких чисток описав В. Дорошенко в уже згаданому нарисі. Спочатку цензори переглядали каталог бібліотеки, вилучаючи звідти картки на видання, заборонені індексами Головліту СРСР, УРСР та Білоруської РСР, а працівники

принесли величезні стоси книжок з полиць. Щоб не проминути випадково чогось «політично хибного», перевіряючи прийняли рішення здійснювати суцільний наскрізний перегляд видань на місці. У результаті цього фондам було заподіяно чималої шкоди, оскільки горе-бригадири не лише руйнували порядок розміщення літератури, а й виносили її для звірки з індексами за межі книгосховищ. Не знайшовши в заборонених списках багатьох видань, цензурували їх самостійно або передавали до обліту. Там, уважно вивчивши надіслане, вирішували: повернути книгу в сховище, чи відправити її до спецфонду [4, с. 35-36].

На початок 1941 р. бригада переглянула близько 15 000 од. книжкового фонду та періодичу великих форматів колишньої БНТШ [2, арк. 6, 11]. Крім антирадянських та протикомуністичних видань, вилучали, незалежно від змісту, всі твори авторів, проголошених «ворогами народу», «проклятими зрадниками» або й «шпигунами» (особливо ув'язнених НКВД або тих, хто вимушено емігрував), навіть якщо їхні праці були з ділянки ветеринарії, медицини чи геології.

Таким чином, згідно з наказами органів цензури, у спецфонді ЛфБАН опинились твори Бориса Антоненка-Давидовича, Василя Атаманюка, Василя Бобинського, Володимира Винниченка, Остапа Вишні, Олекси Влизька, Марка Вороного, Василя Вражливого, Леся Гомона, Дмитра Гордієнка, Володимира Гжицького, Олесь Досвітнього, Григорія Епіка, Дмитра Загула, Григорія Косинки, Костя Котка (М. Любченка), Антона та Івана Крушельницьких, Миколи Куліша, Леся Курбаса, Івана Лакизи, Івана Микитенка, Олександра Олесь, Миколи Скрипника, Дмитра Фальківського, Миколи Хвильового, Павла Христюка, Грицька Чупринки, Євгена Шабліовського, Агапія Шамрая, Олександра Шумського, Володимира Юринця та багатьох інших. Чимала частка заборонених видань належала вченим і письменникам, засудженим під час процесу СВУ: Йосифу Гермайзе, Григорію Голоскевичу, Володимиру Дурдуківському, Григорію Іваниці, Михайлу Івченку, Андрію Ніковському, Володимиру Підгаєцькому, Григорію Холодному та ін.

Крім видань, вилучених з масового вжитку і зазначених у літвських списках, з відділу української літератури і мови забрали

до спецфонду велику частку української книжкової продукції 20–30-х рр. ХХ ст., яку вважали ідейно й політично невитриманою або спрямованою на шкоду диктатурі пролетаріату та соціалістичному будівництву: белетристику, публіцистику, мемуарну та наукову літературу (передусім з історії України), — усе, що торкалося визвольної боротьби, особливо друки з часів Центральної Ради, Гетьманату й Директорії, усі календарі, букварі і шкільні читанки, навіть дитячі пісенники, друковані за кордоном СРСР, різні статuti, церковно-релігійні видання, майже всю українську пресу від 1917 р. — до приходу Червоної Армії. Особливо вороже цензори ставилися до видань товариства «Просвіта», яке вважали націоналістичним і протибільшовицьким. На титульних аркушах вилучених книг робили позначки: «за содержанием», «изъята», «приказа нет», «устаревшая», «макулатура».

Під час відбору працівники спецвідділу складали анотовані акти п. н. «Політичний перегляд книжок спецфондів ЛфБАН. Книжки, яких немає у списку Облліта до зняття, які є ідеологічно ворожі, шкідливі і що рекомендуються до зняття». На жаль, зберігся лише один акт за 21 травня 1941 р. вилученого з відділу української літератури і мови без документів органів цензури, який склала Марія Олексюк [11, арк. 2-11]. Туди потрапили твори Лева Биковського, Володимира Бірчака, Михайла Возняка, Северини Кабарівської, Сильвестра Калинця, Василя Кархута, Адріана Кашенка, Василя Кучабського, Богдана Лепкого, В'ячеслава Липинського, Осипа Маковея, Томи Масарика, Кліма Поліщука та багатьох інших (усього 94 особи). Для прикладу вибірково подаємо окремі видання з цього списку з «підставами» для їх вилучення (правопис оригіналу збережено). Майже всі вони після «експертизи» цензорів облліту опинилися у спецфонді.

Автор	Назва	Місце вид-ня	Рік вид-ня	К-ть ст.	Короткі витримки, анотації
Агієнко О.	Вільний театр	Київ	?	7	ст. 6: «Український театр — се питання загальнонаціональне»
Алексєєв Ів.	Вселюдне, рівне, просте і потайне виборче право	Харків	1917	16	Обложка — титульний лист — «Борітеся — поборете!»
Анисимів М.	Основи тактики	Каменець на Поділля	1919	40	Видання Головн. Шкільн. Упр. Військ Мін-ва
Байер Микола, інж.	Причини аграрної революції на Україні	Київ-Відень	1920	23	Кадетська, антирадянська
Бендасюк С. Ю.	Историческое развитие украинского сепаратизма	Львов	1939	23	Издание Русского Союза Молодежи во Львове. ст. 21: монархическая
Биковський Л.	Український Науковий Інститут Книгознавства	Подєбради	1925	47	ст. 1: тезіс С. Єфремова. Вступ — ворожий, націоналістичний
Білецький Леонід	Українська драма	Львів	1922	23	ст. 9: «Факт відродження України»
Бірчак Володимир	Золота скрипка	Львів	1937	157	с. 130: «Незалежну Україну здобути»
Благітка Я.	Соколи, соколи	Львів	1936	80	Націоналістичне обєднання
Благовещенский Л. М.	Історія Московщини до Петра Великого	Львів	1902	106	В кінці — Хваліте Господа з небес
Бобровников Н.	Что произошло в России?	Петроград	1917	36	Издат-во кадетское «Освобожденная Россия»

Богацький Павло	Під баштою зі слонової кості	Прага-Берлін	1923	24	ст. 86: «Але ж умови життя там, на Україні, не нормальні»
Богдан-Сокольский А. М.	Эскизы современности	Київ	1909	40	ст. 38: «Русское движение 1905–1906 гг. часто называют еврейским движением»
Богданович Т.	Великие дни революции	Петроград	1917	36	Издат-во кадетское «Освобожденная Россия»
Бочковський Іп.	Національна справа	Відень	1920	187	ст. 183: «в самостійній Україні»
Брашайко Михайло	Т. Г. Масарик як учитель	Ужгород	1930	15	Ідеалізація буржуазного президента і буржуазного вченого
Будзиновський В. і інш.	Страйк і бойкот	Чернівці	1903	32	Видання Руп. («Борітеся — поборете!»)
Валентін В.	Вилітали орли. (Трагедія в 1 картині)	Прага	1936	16	ст. 12: «Як дати телеграму від Блюма, Гітлера, Мусоліні на честь і славу Україні»
Водяний Я.	Холодний Яр. Історична драма	Тернопіль-Львів	1928	64	С. 63: «Батьку отамане, то більшовики по мені стріляли»
Возняк Михайло	Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії	Львів	1924	178	ст. 6: Надто перебільшене визнання прогресивної ролі вищого духовенства, що суперечить історичній дійсності й об'єктивній м-ленінській історичній науці. Теж і даліше
Волицький Василь	Холмщина та Підляшся в часи Хмельниччини	Львів	1923	7	(4 брошури). Націоналістична макулатура

Дольницький Мирон	Від бескидських розворів до поліських болот	Львів	1935	87	ст. 8: «Українці живуть на Україні, <u>що під совітами</u> »
Кабаровська Северина	Вкраїні служи (для молоді)	Львів	1919	49	ст. 19: «Бог добрий». «дякувала Провидінню ділом і посвятою»
Калинець Сильвестр	Вертеп	Львів	1921	15	ст. 4: «Дай Боже добрий вечер, святий вечер на землі»
Кархут Василь	Перша проба пластуна	Львів	1929	58	<u>Націоналістична</u> . ст. 12: тризуб — (нац. герб)
Кашченко А.	Запорожська слава	Нью-Йорк	1919	88	ст. 88: «Славою користується не Україна, а московське царство»
Кашченко А.	На провесні. Драма на 5 дій	Катеринослав	1918	60	ст. 5: «Ти хочеш, щоб я заплямував весь рід махнів? Ні!»
Кисілевський Кость	Пізнаймо українську мову	Львів	1938	63	ст. 16: «Піلسудського тривалість у праці поклала сильні основи держави»
Кузьмова Марія	Українська читанка	Коломия	1920	72	ст. 3: Молитва «Боже великий ...»
Коваленко В.	У грудневі дні	Львів	1935	42	Видання «Просвіти»
Кошович В.	Як занапащали народ на війні	Львів	1905	40	Видання Української Радикальної партії
Крип'якевич І.	Княжий город Галич	Львів	1923	15	Видання «Просвіти». Нема півслова про класи та класові відносини в феодалну добу

«-«-«-	Історія козаччини	Львів	1922	90	ст. 31: «Тризуб — герб Української держави» ст.55: «Пропали ми, батьку, москалі запродали нас ляхам» ст. 78: «Битва під Полтавою полишила гірку пам'ять, тут лягла самостійність України» ст. 90: «хай прийде москаль, ми його провчимо» с. 76, 106, 108 те саме твердження
«-«-«-	Гетьман Петро Дорошенко	Львів	1925	13	Видання «Історична бібліотека»
Крофта Камил	Подкарпатская Русь и Чехословакия	Прага	1935	46	ст. 5: «Подкарпатская Русь неотемлемая часть Чехословакии»
Коструба Теофіль	Історія України. Київська держава	Станіслав	1938	29	ст. 15: «Свята княгиня Ольга пізнала правдиву Христову віру»
Кудрик Борис	Українська народна пісня і всесвітня музика	Львів	1927	29	ст. 29: «Не збудуємо нової вільної України без віри в себе»
Кульчицький Олександр	Психологія Адлера	Коломия	1939	61	ст. 44: «духовних перемін людини». Ідеалістична, позакласова, індивідуалістична, буржуазна

Кочегаров А.	Земельная программа анархистов-коммунистов	Лондон	1912	51	Издание «Хлеб и Воля». Анархістична. Снята
Курило Олена	Початкова граматика української мови, чч. I і II	Львів-Винниця	1921	40	Видавництво «Поділля», макулатура, негідна Ч. I, ст. 31: прикметник «Божий» Ч. II, ст. 9: «Кому молитися? Богу»
Кучабський В.	Січові стрільці	Львів	1920	45	Націоналістична, здана в число знятих
Курдидик Анатоль	Дві години в домі Українського інваліда	Львів	1934	20	Націоналістична. ст. 28: «Нашу шапку носить тільки українець»
Народное чтение	О Венгрии и венгерцах	Спб-Женева	1899	20	Макулатура
Пачковський Василь	Іван Мазепа	Львів	1937	48	Ідеалізація зрадника народу України
Союз української державности	Автономія чи самостійність?	Київ	1917	14	ст. 13: «Самостійники — це вузькі націоналісти»

Таким самим методом вилучали «шкідливі» видання із книгосховищ центрального корпусу Бібліотеки (колишнього Оссолінеуму). Так, у жовтні 1940 р. для здійснення перевірки книгосховищ було сформовано спеціальну бригаду, до складу якої увійшли: вже відома Марія Олексюк; завідувач стола особового обліку ЛфБАН, член ВКП(б) Наталя Яценко* (у березні 1941 р. стане головним бібліотекарем спецвідділу); член Польської Комуністичної партії, колишній керівник наукової робітні, науковий консультант з польської літератури у відділі бібліографії Адам Зигмундович Харшевський та член ВКП(б) Віра Петрівна Тур'ян — науковий співробітник-консультант БАН, яка прибула до Львова разом із Н. Зехцером й очолила кабінет Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна. Кожен з них повинен був відпрацьовувати в цій бригаді 4 години щодня [5, арк. 131].

Збереглося сім списків рекомендованих на вилучення друків з фондів Оссолінеуму, датованих квітнем–червнем 1941 р., до яких увійшло близько 450 видань [11, арк. 13-47]. Передусім реквізували суспільно-політичну літературу з часів визвольних змагань за незалежність Польщі періоду Першої світової війни та побудови польської держави після 1918 р. Насамперед, це були твори засновника польської армії, маршала Польщі Юзефа Клеменса Пілсудського (Józef Klemens Piłsudski); праці польського політичного діяча і публіциста, лідера польських націонал-демократів (ендеків) Романа Дмовського (Roman Dmowski), а також інших чільних представників польської політичної еліти того часу: В. Сікорського (W. Sikorski), Я. Козловського (J. Kozłowski), Е. Квятковського (E. Kwiatkowski) та ін.

З-поміж наукових та науково-популярних видань у першу чергу помандрували до спецвідділу праці з історії Польщі Ю. Бачинського (J. Baczyński), І. Семенського (I. Siemieński), Р. Байли

* **Яценко Наталя Макарівна** — родом з Київської обл., вчителька початкової школи, заочно закінчила Переяславську педагогічну школу і 1940 р. була призначена інспектором шкіл Барішівського РВНО (Київська обл.). У вересні 1940 р. приїхала до Львова до чоловіка, молодшого політрука, скерованого на службу в одну із львівських військових частин [8, арк. 203-222].

(R. Bailla), А. Левицького (A. Lewicki), Ю. Фридберга (J. Friedberg), М. Бобжинського (M. Bobrzyński), В. Смоленського (W. Smoleński), С. Кутшеби (S. Kutrzeba) та ін., а також твори з новітньої історії польського народу, зокрема про польсько-радянську війну та Варшавську битву 1920 р., в т. ч. й мемуарна література.

Під заборону потрапило чимало видань з історії польської літератури, культури та науки, зокрема: К. Чаховського (K. Czachowski), З. Дембіцького (Z. Dębicki), А. Галінського (A. Galiński), Ю. Бобжинського (J. Bobrzyński), С. Кольбушевського (S. Kolbuszewski) та ін. Така ж доля спіткала видання, які торкалися політичних і міжнародних відносин Польщі з європейськими державами: праці С. Стажинського (S. Starzyński), Р. Батагля (R. Battagl), М. Недзялковського (M. Niedziałkowski), В. Студніцького (W. Studnicki) та ін. [12, s. 100-102], ідеології більшовизму — А. Неманцевича (A. Niemancewicz), А. Шиманського (A. Szymański), К. Думаса (K. Dumas) та ін., єврейської тематики — А. Бялецького (A. Bialecki), М. Стецької (M. Stecka) та ін.

Великими масивами вилучали релігійну літературу, зокрема з історії католицької церкви та праці відомих польських педагогів, теоретиків та істориків виховання, освітян, особливо літературу з патріотичного виховання молоді: К. Ковальського (K. Kowalski), Ю. Островського (J. Ostrowski), К. Куманецького (K. Kumaniecki), С. Лемпіцького (S. Łempicki), Л. Зажецького (L. Zarzecki), Ю. Брауна (J. Braun) та ін. [11, арк. 13-47].

У список «рекомендованих до зняття» потрапило чимало творів інших польських авторів, таких як: А. Бельціковська (A. Belcikowska), В. Вандурський (W. Wandurski), Ф. Ганткевич (F. Gańkiewicz), Я. Кисіленська (J. Kisilenska), М. Кукель (M. Kukiel), П. Лясковський (P. Laskowski), Ю. Пасецька (J. Pasecka), С. Пелінський (S. Peliński), Р. Рибарський (R. Rybarski), Б. Сівік (B. Siwik), Ю. Цинарський (J. Cynarski), А. Яновська (A. Janowska) та ін. [11, арк. 13-47].

Серед підготованих на передачу до спецвідділу заінвентаризованих видань колишнього Оссолінеуму були й українські (близько 5 % від загальної кількості). Навесні 1941 р. з його фондів вилучили твори Олеся Бабія, Миколи Галагана, Євгена Грицака, Олександра Досвітнього, Федора Дудка, Богдана Заклинського,

Миколи Залізняка, Василя Лімниченка (Мельника), Юрія Магалевського, Осипа Назарука, Володимира Островського, Михайла Рудницького, Уласа Самчука, Йосипа Сліпого, Володимира Старосольського.

Відділ спецфондів не підпорядковувався дирекції ЛфБАН, а був під управою виключно Наухима Зехцера — секретаря парткому бібліотеки та первинної партійної організації установ АН УРСР у Львові. Він займав незалежне від директора становище і підлягав безпосередньо НКВС. В. Дорошенко згадував, що «Зехцер був бездушним фанатиком і грозою всіх службовців, бо як секретар парткому і голова персонального відділу міг багато нашкочити» [4, с. 36]. Саме він звинуватив тимчасово виконувача обов'язків директора ЛфБАН (січень–жовтень 1940 р.) Якова Зайкіна у бездіяльності, недбалості та інших вчинках, «негідних партійної людини», що стало причиною його звільнення та призначення на посаду директора єврейського театру у Львові. До обов'язків Н. Зехцера також входило збирати компромат, складати та надсилати у відповідні органи характеристики на працівників ЛфБАН та львівських академічних інститутів. Перед початком війни, після втечі більшовиків зі Львова, серед знищених документів спецфонду В. Дорошенко знайшов чернетки його характеристик на академіків Михайла Возняка, Філарета Колесу, Василя Щурата та доктора Юрія Полянського. Очевидно, їх було більше, але Н. Зехцер встиг усе ліквідувати [4, с. 36]. Показово, що керівництво бібліотеки разом з Н. Зехцером та «усім своїм комуністичним штабом» панічно втекло зі Львова ще перед загальною евакуацією, і з соромом за наказом вищої влади через декілька днів мусило повернутися з Тернополя. Тоді, швидко понищивши багато різних паперів і документів, вони остаточно покинули Львів [4, с. 45].

Факти зникнення спецфондівських документів мали місце і при німецькій окупації. У короткий період існування Української держави у Львові (червень–липень 1941 р.) українська влада здійснила спробу взяти бібліотеки, музеї й архіви під свій контроль. 1 липня 1941 р. ОУН призначила В. Дорошенка комісаричним керівником громадських бібліотек м. Львова з одночасним виконанням

обов'язків директора БНТШ. 9 липня 1941 р. від нього та від тодішнього директора Оссолінеуму В. Віслоцького надійшла заява до Міської команди української народної міліції у Львові, що працівник БНТШ, член ОУН Ярослав Олійник начебто від імені організації намагався взяти під контроль документи та інші цінності Оссолінеуму, самовільно забрав ключі від канцелярії, опечатав письмові столи та шафи, відчинив приватне помешкання Н. Зехцера і забрав звідти різні речі, зокрема «ціле простирало якихсь паперів і відніс їх нібито до Гестапо при вул. Пелчинській» [3, арк. 41]. Вчинок Я. Олійника викликав осудження в головному осередку ОУН у Львові, як такий, що «компромітує Організацію». Більш того, як виявилось, Олійник привласнив ключі від спецвідділу та вилучені там папери, які в іншому документі фігурують як «важний архів НКВД» [3, арк. 59]. Однак німці не збиралися реагувати на запити українців, не визнавали жодної української політичної партії і заборонили будь-яку політичну діяльність. У серпні 1941 р., після приєднання Галичини п'ятим дистриктом до складу Генерального Губернаторства, німецька окупаційна влада призначила В. Дорошенка керівником III відділу Державної бібліотеки у Львові (Staatsbibliothek Lemberg), до структури якого увійшли бібліотеки НТШ та Народного Дому.

Отже, завдання спецвідділу ЛфБАН, створеного у травні 1940 р., полягало у вилученні із загальних та концентраційних фондів значних масивів ідеологічно шкідливої для радянського режиму літератури, що здійснювалося на підставі інструктивних документів БАН, секретних індексів Головліту СРСР, УРСР та облліту. Крім цього, велику кількість видань було вилучено до спецфонду поза літівськими списками як такі, що є «ідеологічно ворожі, шкідливі і рекомендуються до зняття»*.

1. Білокінь С. Історіографія державного терору в СРСР: проблеми систематизації й періодизації. Видання, що з'явились за кордоном СРСР у міжвоєнні роки та за часів німецької окупації [Електронний

* Докладніше про це див.: Кусий Л. Історія відділу спецфондів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР : документальний нарис / Леся Кусий. — Львів, 2015. — 200 с.

- ресурс] / *Сергій Білокінь*. — Режим доступу: <http://www.s-bilokin.name/Terror/Historiography/Emigration.html>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 24 берез. 2016 р.
2. Відділ української літератури. Місячні звіти про виконання плану роботи відділу за січень–травень 1941 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 63. — 16 арк.
 3. До Команди міліції у Львові // ДАЛО. — Ф. 3833, оп. 1, спр. 23. — Арк. 41, 59.
 4. *Дорошенко В.* Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка у Львові : (короткий історичний нарис) / *Володимир Дорошенко* // Записки НТШ. — Нью Йорк ; Париж, 1961. — Т. 171 : Збірник філологічної секції, т. 30. — С. 7-58.
 5. Накази по бібліотеці за 1940 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2.— 183 арк.
 6. Особові справи працівників бібліотеки, звільнених до 1944 р. на букви «Ж, З, І, К» // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — О/с., т. 3. — 346 арк.
 7. Особові справи працівників бібліотеки, звільнених до 1944 р. на букви «М, Н, О, П» // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — О/с., т. 5. — 319 арк.
 8. Особові справи працівників бібліотеки, звільнених до 1944 р. на букви «Ф–Я» // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — О/с., т. 7. — 228 арк.
 9. Отчет о работе Львовского Обллита за период с 15.XII.1945 по 15.XII.1946 года // ДАЛО. — Ф. 1597, од. зб. 5. — Арк. 9, 13.
 10. Щоденні звіти про роботу працівників бібліотеки за 1940 р. // ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 2, од. зб. 33. — 946 арк.
 11. Materiały dotyczące likwidacji zbiorów wydzielonych (tzw. Specfond) bibliotek lwowskich w latach 1941–1942 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Rkp. Oss. 17067/ II (CD). — 394 арк.
 12. *Matwijów M.* Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939–1946 / *Maciej Matwijów*. — Wrocław, 2003. — 350 s.